

3. मुलोद्योगी शिक्षण योजनेतील 21 व्या शतकातील शिक्षणावरील ध्येयांवर पडलेला प्रभाव अभ्यासणे.

संशोधनाचे महत्त्व :

1. मुलोद्योगी शिक्षण योजना ही शिक्षणात बालकांच्या कृतीशीलतेवर आणि इन्द्रियेद्वारा बुद्धिविकासावर भर देते यामध्ये शिक्षणाच्या आणि जीवनाच्या गरजा यांचा संबंध जोडला आहे.
2. भारतीय शिक्षणप्रणालीमध्ये राष्ट्रीय शिक्षणाची योजना सादर करताना गांधीजींच्या 'मूलभूत' शिक्षणातील तत्त्वांच्या आधारे आपली योजना आखली आहे.
3. महात्मा गांधीजांच्या शिक्षणविषयक कांतिकारी कल्पनांच्या आधारे आजच्या युगाची आव्हाने आपण राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 मधुन पुर्ण करू शकतो.
4. गांधीजींच्या शैक्षणिक विचारात निसर्गावर कार्यवाह आणि आदर्शवाद यांचा समन्वय साधलेला दिसून येतो. गांधीजी पुस्तकी ज्ञानाला महत्त्व न देता कृतीद्वारे शिक्षणाचा पुरस्कार केला. कृतीद्वारे शिक्षणाला महत्त्व आले आहे.
5. लोकशाही शासन पद्धतीमध्ये सुजान नागरिकाची भूमिका महत्त्वपूर्ण असते शाळांमधून बालकांना आदर्श नागरिकत्वाचे धडे मिळावेत, आर्थिक, राजकीय, सानाजिक,सांस्कृतिकदृष्ट्या आदर्श नागरिक निर्माण व्हावेत यासाठी मुलाद्योगी शिक्षणाचे महत्त्व आहे.
6. मुलोद्योगी शिक्षण योजनेमध्ये विद्यार्थी ज्या गोष्टी शिकत असतो त्यांचा संबंध घर, गाव, आणि आजूबाजूच्या परिसराशी आला पाहिजे. म्हणजेच समन्वयाचे तत्त्व जे आजही राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 मध्ये आले आहे.
7. 21 व्या शतकातील शिक्षण हे सर्जनशील, चिकित्सक, विचार, सहयोग, सहकार्य आणि संवाद यावर भर देते. हे तत्त्व मुलोद्योगी शिक्षणामध्ये महात्मा गांधीजींनी मांडले आहे.
8. मुलोद्योगी शिक्षण योजनेमध्ये शिक्षणाचा संबंध हा अभ्यासक्रम किंवा पाठ्यपुस्तकांशी नसून जिवंत अनुभवांशी असतो अशा अनुभवाधारित शिक्षणपद्धतीचा मुलगामी विचार करणाऱ्या निवडक विचारवंतापैकी महात्मा गांधी प्रमुख नाव आहे.
9. मुलोद्योगी शिक्षणामध्ये हस्तकला, कला, आरोग्य आणि शिक्षण या चार गाष्टींचा अतिशय सुरेख मेळ घातला आहे.

संशोधनाची परिमर्यादा :-

1. मुलोद्योगी शिक्षणातील सर्वसामान्यांचे शिक्षण, मोफत व सक्तीचे शिक्षण, कृतीशील शिक्षण या तत्त्वांपुरते मर्यादित आहे.
2. मुलोद्योगी शिक्षणातील अभ्यासक्रमांमधील मातृभाषा आणि हस्तव्यवसायांपुरते मर्यादित आहे.
3. मुलोद्योगी शिक्षणातील सर्वांगीण विकास, कृतीद्वारे शिक्षण आणि सामाजिक जबाबदारीची जाणीव निर्माण करणे या ध्येयापुरते मर्यादित आहे. विश्लेषणात्मक विषय विवेचन

उद्दिष्टे :- 1 महात्मा गांधीजींना भारतासमोर असलेल्या प्रश्नांची जाणीव झाली होती. समाजामध्ये निरक्षरता होती सर्वसामान्य जनतेला साक्षर करणे हा या योजनेचा हेतू होता. स्वतंत्र्य भारत घडविण्यासाठी कर्तृत्ववान नागरिक निर्माण करण्यासाठी जनतेला शिक्षित करणे गरजेचे होते तसेच 7 जे 14 वयोगटातील मुलामुलींना शिक्षण मोफत व सक्तीचे करावे शिक्षण मोफत असल्याने बहुजन समाजीतील गरीब मुलामुलींना लाभ घेताना सुलभ जाईल. आर्थिक चणचण भासणार नाही. शिक्षण घेण्याचा सर्वांना समान अधिकार आहे. जाती, धर्म, पंथ, लिंग यानुसार भेदभाव न करता सर्वांना शिक्षण देण्याची व्यवस्था करण्यात यावी. महात्मा गांधीजींनी 1937 साली हा विचार मांडला होता तो भारतीय संविधानाच्या कलम 21 अ अंतर्गत 6 ते 14 वर्षे वयोगटातील बालकांना मोफत आणि सक्तीचे शिक्षण उपलब्ध करण्याची तरतूद 1 एप्रिल 2010 रोजी हा कायदा भारतात अस्तित्वात आला आणि शिक्षण हा प्रत्येक बालकाचा मूलभूत अधिकार असल्याचे मान्य करणाऱ्या 135 देशांच्या यादीत भारताला स्थान मिळाले.

कृतीशीलतेला वाव आहे केवळ श्रवण, वाचन, लेखन या कौशल्यांचा, शरीर अवयवंचा विचार न करता विद्यार्थ्यांच्या कृतीला प्राधान्य आहे महात्मा गांधीजी म्हणतात." खरे बौद्धिक शिक्षण हे हात – पाय, डोळे, नाक इ. योग्य वापरतून होऊ शकते. त्यामुळे सध्याच्या शिक्षणात कृतीला व ज्ञानरचवाद्याला महत्त्व आले आहे.

उद्दिष्टे :- 2

मातृभाषा शिक्षणाचे माध्यम असले पाहिजे गांधीजी शिक्षणाच्या माध्यमाविषयी इंग्रजीचे कट्टर विरोधी होते. बालकाचा योग्य विकास करण्यासाठी त्यास योग्यप्रकारे लिहता, वाचता व बोलता आले पाहिजे लहान मुलांना आपल्या घरातील भाषा / मातृभाषेत अवघड संकल्पना अधिक लवकर समजतात. नवीन शैक्षणिक धोरणावर इयत्ता 8 वी इयत्तेपर्यंत शिक्षणाचे माध्यम मातृभाषा असली पाहिजे तसेच स्थानिक भाषा / प्रादेशिक भाषा यांचाही अभ्यास अभ्यासक्रमांमधे आला आहे विज्ञानसहित सर्व विषयांची उच्च – दर्जाची पाठ्यपुस्तके घरातील / मातृभाषेत उपलब्ध करून दिली जातील बालकाकडून बोलली जाणारी भाषा आणि शिकविण्याचे माध्यम यात तफावत येता कामा नये. शिक्षणात हस्तकला उद्योगाला प्राधान्य देण्यात यावे हस्तकलेच्या आधारे शिक्षण, दिल्याने बालकाच्या अवयवांना हालचाल करण्याची संधी निळते शिक्षण हस्तकलेवर आधारित दिले गेले पाहिजे त्यामुळे बालकास सामुहिकरूपाने कार्य करण्याची संधी उपलब्ध होते. मुलोद्योगी शिक्षणातून बालकाच्या मानसिक शक्तीचा विकास होण्यास मदत होते. सध्याच्या 21 व्या शतकातील शिक्षणामध्ये इयत्ता 6 वी ते 8 वी च्या दरम्यान प्रत्येक विद्यार्थ्यांने, राज्य आणि स्थानिक समुदायाने ठरवलेला आणि स्थानिक कौशल्य आधारित एक

मजेदार अभ्यासक्रम निवडायचा आहे त्यामुळे त्यांना सुतारकाम, इलेक्ट्रीकचे काम, धातूकाम, बागकाम, कुंभारकाम यासारख्या महत्त्वपूर्ण व्यावसायिक कलांचा प्रत्यक्ष अनुभव मिळेल आणि कामाची पाहणी करता येईल छै 2020 . 21 ची निर्मिती करताना छै 6 ते 8 साठी सरावावर आधारित अभ्यासक्रमाची योग्य रचना केली जाईल

उद्दिष्टे :- 3. शिक्षणाचे सर्वात मुलभूत ध्येय म्हणजे बालकाचा सर्वांगीण विकास करणे होय. विद्यार्थ्यांचा शिक्षणातून शारीरिक, मानसिक, भावनिक विकास करता यायला हवा ते बुद्धी ;भ्रमंकर भावना ;भ्रमंतजद्व आणि हस्त ;भ्रमंकर याद्वारे ज्ञानात्मक, भावनात्मक आणि क्रियात्मक विकास करण्यावर आधीक भर 21 व्या शतकातील शिक्षणाच्या महत्त्वकांक्षी उद्दिष्टांशी सुसंगत अशा नवीन प्रणाली मध्ये व्यक्तीच्या सृजनक्षमतेच्या विकासावर भर आहे शिक्षकाने केवळ आकलनक्षमता विकसित केल्या पाहिजेत असे नाही तर साक्षरता आणि संख्याज्ञान या मूलभूत क्षमता आणि उच्चदर्जाच्या तार्किक समस्या निराकरण क्षमताच नव्हे तर सामाजिक, नैतिक आणि भावनिक क्षमतांचा विकाससुद्धा केला पाहिजे. माणूस समाजशील प्राणी आहे समाजात राहून आपले कार्य करतो. म्हणून समाजाशिवाय व्यक्तीची प्रगती व व्यक्ती विकासाशिवाय समाजाची तसेच राष्ट्राची प्रगती होऊ शकत नाही. म्हणून समाज आणि व्यक्ती यांची ध्येये परस्परपूरक ठरतात. याकरिता बालकां मध्ये जबाबदारीची जाणीव शिक्षणाने निर्माण करणे आवश्यक आहे.

योग्य कृतीद्वारे शिक्षण दिले जावे गांधीजींच्या मतानुसार शिक्षणाचा अर्थ केवळ बालकांच्या डोक्यात ज्ञान कोंबणे नव्हे तर शेंद्रीयंचा वापर करणे हा आहे. प्रत्यक्ष कृतीने बालकाने जे ज्ञान मिळते व अनुभव मिळतो त्यास खरे शिक्षण म्हणता येईल कृतीद्वारे शिक्षण दिल्याने लोकांच्या मनाने काम करण्याप्रती प्रतिष्ठेची भावना निर्माण होईल व ते शारीरिक कामे करण्यात पुढे सरसावतील 'कनवा आणि शिका' हे सुत्र यास तंतोतंत लागू पडते सध्याच्या शिक्षणामध्ये प्रायोगिक पद्धती, क्षेत्रभेटी, प्रकल्पपद्धतीने अध्यापन केले जाते नाट्यीकरण, वादविवादअध्यापन पद्धती. मुलांच्या सर्जनशीलतेला वाव देणाऱ्या साठी विज्ञानप्रदर्शन भरविली जातात.

आजच्या शिक्षण पद्धतीनेही मुलोटोगी पद्धतीतील विचार स्वीकारले पाहिजेत कृतीद्वारा शिक्षण व्यावसायिक शिक्षण समन्वय या तत्त्वांचा आज शिक्षणात अवलंब केला जातो. मुलोटोगी शिक्षण योजना भारतीय शिक्षण शिक्षण प्रणालीला निळालेली एक मौलिक भेट आहे. भारतीय शिक्षण प्रणालीत अमुलाग्र बदल करण्याच्या हेतूने गांधीजींनी ही योजना मांडली. भारतीय कृषीआधारित अर्थव्यवस्था असल्याने कृषीला पुरक हस्तउद्योगाचे शिक्षण विद्यार्थ्यांना दिले तर मनुष्यबळाचा योग्य वापर होऊन देशाच्या आर्थिक विकासासाठी हातभार लागेल, अध्यात्मावर, निसर्गावर, आणि कार्यवाड अशा त्रिवेणी संगनाचा अंगीकार असणारी ही योजना गरजाधिष्ठीत अभ्यासक्रमानुसार आधारित होती. जगातील सर्वात उत्तम शिक्षण पद्धती ही फिनलॅंड देशाची मानली जाते या देशाची शिक्षण तत्त्वे महात्मा गांधीजींच्या शिक्षण तत्वाशी मिळती जुळती आहेत. त्यामुळे अशा परिणामकारक शिक्षण पद्धतीची समाजास गरज आहे. शिक्षणातून निर्माण होणारी बेरोजगारी सारखी भयानक समस्या थांबवता येईल.

निष्कर्ष :- 1. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 मध्ये मुलोटोगी शिक्षणाची तत्त्वे आहेत.

2. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 मधील अभ्यासक्रमांमध्ये मुलोटोगी शिक्षण योजनेचा प्रभाव आहे.

3. मुलोटोगी शिक्षण योजनेतील ध्येये व धोरण यांचा प्रभाव राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 वर पडलेला आहे.

शिफारशी :- वरील संशोधनावरून संशोधिकेने पुढील शिफारशी मांडल्या आहेत.

1. शिक्षकांनी राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 ची अंमलबजावणी करत असताना मुलोटोगी शिक्षण पद्धतीचा नव्याने अभ्यास करावा.

2. प्रत्येक शिक्षण संस्थेमध्ये शासनाने स्थानिक परिसरातील गरजानुसार हस्तव्यवसाय लघुउद्योग इ. शिक्षणाची सोय करावी.

3. शासनाने कृतीयुक्त शिक्षणपद्धतीची अंमलबजावणी करण्यासाठी योग्य साधने पुरवावीत.

4. कौशल्याधिष्ठीत अभ्यासक्रम राबवण्याचे कृषीविद्यापीठे, व्यावसायिक शिक्षण देणारे विद्यापीठे स्थापना करावीत.

5. स्वावलंबनासाठी शिक्षण व उदरनिर्वाहासाठी शिक्षण ही दोन्ही तत्त्वे अभ्यासक्रमामधून साध्य करण्यात यावी.

संदर्भग्रंथ :-

- कुंडले. म. बा.; 2003 शैक्षणिक तत्त्वज्ञान व शैक्षणिक समाजशास्त्र.
- घोरनोडे. के. यु. घोरनोडे कला ; 2006 शैक्षणिक विचारवंत भारतीय व पाश्चात्य, विद्याप्रकाशन रुईकर रोड, महाल, नागपूर
- जाधव मोहन, भोसले आरती, सरपोतदार प्राची 2003 भारतीय शिक्षणाचा विकास, फडके प्रकाशन कोल्हापूर.
- राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 शिक्षण मंत्रालय, भारत सरकार.
- Best, J. W. and Khan, J. V. (2005) Research in Education (9th eds) Delhi, Prentice Hall Indian
- Shodhaganga. Inflibnet.ac.in Retrieved on feb. 2023
- <https://www.mr.wikipedia.in> Retrieved on feb.2023